

Ігор Анатолійович Черкун,
старший викладач кафедри військової підготовки,
Національний університет «Одеська морська академія»,
вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, Україна

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПСИХОЛОГІВ ЗАПАСУ

У статті подано аналіз особливостей критеріїв, показників і рівнів сформованості військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу та обґрунтування основних напрямів її вдосконалення. З'ясовано, що структура військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу являє собою єдність трьох критеріїв: мотиваційно-цільового, когнітивного, результативно-діяльного. У роботі також подано характеристики показників і рівнів сформованості вищезазначених критеріїв у майбутніх офіцерів-психологів запасу.

Ключові слова: студент, майбутній офіцер-психолог запасу, військово-спеціальна підготовка, критерій, показник, рівень сформованості, військово-спеціальна компетентність.

У сучасному суспільстві першочерговим є визначення людей як компетентних або некомпетентних, а отже, спроможних або неспроможних виконати професійний обов'язок на продуктивному рівні. Військово-спеціальну підготовку майбутніх офіцерів-психологів запасу, постійне оновлення їхніх знань та вмінь розглядають як важливу передумову результативного вирішення виховних завдань на практиці.

Чому і як навчати майбутніх військових психологів? Ці питання в усій їхній складності та вагомості завжди стояли і нині стоять перед вищою військовою школою. Йдеться про те, що ретельно відібраний із різноманітних наукових джерел і дидактично опрацьований навчальний матеріал має забезпечити якісну підготовку військових фахівців. Для цього зміст військової освіти слід постійно оновлювати відповідно до вимог сучасної військової практики, науково-технічного і суспільного прогресу, беручи до уваги те, що ми живемо у світі змін, які дедалі прискорюються.

Отже, нині наріла нагальна необхідність у суттєвому вдосконаленні компетентісного підходу до військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу, що передбачає, насамперед, визначення та практичне вдосконалення всіх критеріальних показників.

Наукові розробки, які пов'язані з питаннями реформування системи військової освіти, що здійснено такими вченими як М. І. Нецадим [2], В. О. Ройлян [3], В. В. Ягупов [4] та ін. дають змогу зробити висновки, що безпосередньо проблема реформування системи вищої військової освіти України досліджена досить глибоко, але в той же час військово-спеціальна підготовка майбутніх офіцерів-психологів запасу, критерії її оцінювання досліджені ще недостатньо.

Мета дослідження – визначення критеріїв військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу та обґрунтування основних напрямів її удосконалення.

На нашу думку, майбутній офіцер-психолог запасу повинен увійти в самостійну діяльність озброєний дося-

гненнями світової та вітчизняної наукової думки, маючи солідний духовно-моральний капітал і постійний інтерес до нового у психолого-педагогічній науці, техніці, культурі, суспільному житті. Отже, військова освіта має працювати на сучасне і майбутнє шляхом формування особистісних якостей майбутнього офіцера-психолога запасу, його знань, умінь, навичок, світогляду і, безперечно, визначати науково-технічний, моральний і духовний потенціал Збройних Сил України в цілому. Тому і є логічним те, що значна увага приділяється підвищенню гарантованості високого рівня та об'єктивності оцінки критеріїв військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу.

Аналіз переліку посадових обов'язків майбутніх офіцерів-психологів запасу згідно з Військовим статутом Збройних Сил України дав змогу визначити, що 90% їхніх статутних обов'язків пов'язані з управлінням підлеглими, тобто, з виконанням своїх обов'язків у системі типу «людина – людина».

Безпосередніми організаторами соціально-психологічної роботи, відповідальними за планування, методичне забезпечення, якість та ефективність її проведення, дієвість заходів, є військові психологи.

Виходячи з розуміння процесу організації виховної та соціально-психологічної роботи, визначимо критерії військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу.

Критерій – це мірило для визначення, оцінки предмета чи явища; ознака, взята за основу класифікацій; підстава для оцінки чогось. У науковій теорії під критеріями розуміють ті якості явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці.

У загальному вигляді критерій – це важлива й визначальна ознака, яка характеризує різні якісні аспекти явища, його сутність. Показник же становить собою кількісну характеристику цих явищ, яка дає змогу зробити висновок про його стан у динаміці.

Таким чином, критерій – це поняття ширше, ніж

показник, а отже, можлива ситуація, коли для одного критерію існує система показників. Водночас критерій і показник тісно взаємопов'язані: науково обґрунтований вибір критерію значною мірою обумовлює правильний вибір системи показників і навпаки, якість показника залежить від того, наскільки він повно й об'єктивно характеризує прийнятий критерій.

Найбільш узагальнені критерії, що характеризують ефективність діяльності окремого військового фахівця щодо оволодіння військовою спеціальністю, визначає М. І. Нещадим. Це такі критерії:

- ступінь сформованості інтелектуальних якостей (як результат включення особистості до цілеспрямованої навчальної та наукової діяльності);

- ступінь сформованості морально-психологічних і ділових якостей (як результат включення особистості до військово-педагогічного процесу, її соціалізації, самовдосконалення внаслідок створення відповідної мотиваційної основи);

- рівень виконання військовослужбовцями обов'язків (як результат практичного застосування статутів ЗС України у повсякденній діяльності та адаптації до нових її умов);

- рівень витрат (фінансових, матеріальних, часових, психофізіологічних) на досягнення зазначених вище цілей освіти [2].

Критерії, за З. Н. Курлянд, є необхідною й достатньою умовою проявлення або існування якогось явища чи процесу, мірилом його оцінки. Авторка переконливо довела, що «розгляд будь-якої досліджуваної величини повинен включати в себе не тільки її ознаки, а й критерії, які визначають вираженість тієї чи іншої ознаки в розглядуваному процесі» [1, с. 9].

На нашу думку, наведені критерії мають високий рівень узагальненості; для об'єктивного визначення військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу їх слід розкласти до простіших показників і відповідним чином систематизувати.

Потреба сучасних ЗС України в офіцерах-психологах запасу, що здатні зайняти особистісно зорієнтовану позицію щодо підлеглих і самих себе, ще більше актуалізує проблему підвищення їхньої військово-спеціальної підготовки.

Таким чином, структура військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу, згідно з посадовими обов'язками, спрямована на здійснення мети його професійної діяльності – організацію виховної та соціально-психологічної роботи у військовій частині (установі), та є єдністю трьох критеріїв: мотиваційно-цільового, когнітивного, результативно-діяльнісного.

Мотиваційно-цільовий критерій відображає сукупність творчих якостей особистості, що знаходить вираження у високій самосвідомості, спрямованості до професійної діяльності, стійких соціально-значущих мотивах професійної діяльності майбутніх офіцерів-психологів запасу, у почутті відповідальнос-

ті, ініціативності, постійному самовдосконаленні та саморозвитку, сукупності світоглядних, морально-психологічних, фізичних та військово-професійних якостей. Сутність мотиваційно-цільового критерію полягає в тому, щоб знайти саме такі дії, які відповідають основній, закріпленій у житті установці особистості: формування військово-спеціальної компетентності, бажання продовжувати навчання у військовому колективі; виконання службових обов'язків, бажання до вивчення військово-спеціальних дисциплін, професійний інтерес до обраної професії та кар'єрного зростання, самоствердження у військовому колективі, зацікавленість професією, а також в ефективному засвоєнні функціональних обов'язків на відповідній посаді (таблиця 1). Показники мотиваційно-цільового критерію: інтерес до навчання та майбутньої професії, кар'єрне зростання, мотиви та мотивація до навчання та професійної діяльності.

Військово-спеціальна компетентність майбутнього офіцера-психолога запасу забезпечується необхідним обсягом спеціальних знань, умінь та навичок, що необхідні для реалізації його професійної діяльності. Нами було взято за основу когнітивний критерій, який визначає динаміку та якість військово-спеціальної підготовки, що знаходить своє вираження в діалогічних формах взаємодії викладача з майбутнім офіцером-психологом запасу. За допомогою цього критерію ми визначали якість військово-спеціальної підготовки; розвиток професійного мислення, здібностей та творчих умінь майбутніх офіцерів-психологів запасу; здатність до засвоєння знань, умінь та навичок, здобутих у процесі активного пошуку й самостійного вирішення проблем; розвиток активної творчої особистості майбутнього офіцера-психолога запасу, уміння вирішувати нестандартні завдання та діяти в нестандартних ситуаціях; рівень розвитку професійного мислення, що в кожній конкретній діяльності має свою специфіку (таблиця 2).

Показниками когнітивного критерію обрано: якість засвоєння теоретичних і практичних знань, умінь та навичок; здатність до засвоєння теоретичних і практичних знань.

Кожний етап підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу характеризується кінцевим результатом, який відображається ступенем сформованості знань, умінь та навичок і забезпечує здатність до виконання професійних завдань та обов'язків певного рівня. Оцінка професійно важливих якостей майбутніх офіцерів-психологів запасу визначає вимір діагностичних параметрів сформованості військово-спеціальної компетентності: це здатність до виконання завдань за призначенням, прогнозування подальшого застосування за притаманними їм навичками та здібностями, визначення практичних командних навичок, здатності реалізовувати отримані знання та вміння, які необхідні в процесі професійної діяльності. При цьому оцінка результатів навчання майбутніх офіцерів-психологів запасу повинна бути об'єктивною, систематичною та багатоаспектною.

Таблиця 1.

**Показники та рівні сформованості мотиваційно-цільового критерію
військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-психологів запасу**

Показники	Рівні сформованості військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-психологів запасу		
	Низький	Середній	Високий
Інтерес до навчання та майбутньої професії, кар'єрне зростання	Відсутність інтересу до навчання та майбутньої професії	Прояв фрагментарного інтересу до навчання, зацікавленість до майбутньої професії	Сталий інтерес до навчання та майбутньої професії
Мотиви та мотивація до навчання та професійної діяльності	Відсутність мотиву до навчання та мотивації до професійної діяльності	Бажання навчатися, умотивованість до професійної діяльності на рівні зацікавленості	Постійне бажання навчатися та самовдосконалюватися, мотивація до майбутньої професії

Таблиця 2.

**Показники та рівні сформованості військово-спеціальної компетентності
майбутніх офіцерів-психологів когнітивного критерію**

Показники	Рівні сформованості військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-психологів запасу		
	Низький	Середній	Високий
Якість засвоєння знань, умінь та навичок	Засвоєння знань на низькому рівні	Засвоєння знань на достатньому рівні	Засвоєння знань на високому рівні
Здатність до засвоєння теоретичних і практичних знань	Низький рівень засвоєння знань та відсутній мотив до навчання	Достатній рівень засвоєння знань, середній рівень підготовки	Високий рівень засвоєння знань, високі показники в навчанні

Для визначення рівня засвоєння професійних знань на етапах підготовки нами було використано *результативно-діяльнісний* критерій, який характеризує, з одного боку, сформованість і розвиненість професійних знань у майбутніх офіцерів-психологів запасу, а з іншого боку – ступінь розвитку навичок (управління соціально-психологічним кліматом підрозділу, вирішення проблемних ситуацій, професійних завдань). Результативно-діяльнісний критерій характеризує сформованість і розвиненість професійних знань через рівень засвоєння військової спеціальності, готовність до майбутньої професійної діяльності за визначеними освітніми стандартами, стиль фахової професійної діяльності, уміння успішно діяти як військовий фахівець-психолог, здатність застосовувати професійні знання в повсякденній діяльності та під час виконання бойових дій; а ступінь розвитку навичок – через уміння організувати взаємодію з безпосередніми командирами та підпорядкованим особовим складом, їхню сумісну співпрацю в здобутті професійно важливих знань, уміння бути зразком для своїх підлеглих (таблиця 3).

Показниками результативно-діялісного критерію є: ступінь сформованості професійних знань, умінь та навичок у майбутніх офіцерів-психологів запасу; здатність застосовувати знання в професійній діяльності.

Розглянуті критерії взаємопов'язані між собою та є основою здатності проводити виховну та соціально-психологічну роботу з військовослужбовцями.

Для визначення ефективності військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-

психологів запасу експертами було визначено три основні рівні сформованості військово-спеціальної компетентності: високий, середній та низький. Охарактеризуємо основні рівні військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу:

- високий рівень сформованості військово-спеціальної компетентності характеризується свідомою та обміркованою навчальною діяльністю. Передбачає міцні знання, уміння творчо мислити, аналізувати відомі шаблони дій шляхом співставлення умов із новими потребами й визначати найбільш ефективні підходи до їх вирішення, розвиненість рефлексії. Співвідношення знань і вмінь є рівним. Майбутнім офіцерам-психологам запасу притаманні самостійне мислення та здатність приймати рішення при виконанні завдань шляхом аналізу та розробки особистих алгоритмів дій. Цей рівень характеризується прагненням виявити причинні зв'язки й залежності у визнанні цілей під час виконання творчих завдань. Майбутній офіцер-психолог запасу виявляє оригінальність та оптимальність у вирішенні поставлених завдань. Високому рівню притаманна стійка мотивація, потяг до творчості як способу самореалізації, розвиток інтелектуальних здібностей, комунікативних знань, самовдосконалення та самоосвіти, розвиток здібностей до прогнозування й проєктування, творчий підхід у виборі кращих та ефективних методів для вирішення різнопланових завдань і вироблення індивідуального стилю діяльності;

- середній рівень сформованості військово-спеціальної компетентності характеризується позитивною динамічністю в засвоєнні знань, великим ступе-

нем самостійності. З'являється внутрішня мотивація до майбутньої професії, прагнення удосконалити творчу діяльність, активність у професійній діяльності. Цей рівень передбачає вміння чітко та продумано організувати виконання поставлених завдань навчального або професійного змісту, при цьому використовувати свій досвід та отримані знання, діяти в умовах нестандартних ситуацій. Мають місце випадки недостатньо збалансованої поведінки під час виконання складних завдань в екстремальних ситуаціях, але вони нетривалі та епізодичні і на результат у цілому не впливають. Майбутні офіцери-психологи запасу виявляють самостійність у виборі необхідних дій, яка потребує незначних корективів із боку старшого начальника; прагнуть виділяти цілі й задачі власної пошукової діяльності. Для середнього рівня притаманний широкий діапазон дій, стійкість прояву та ефективне навчання;

- низький рівень сформованості військово-спеціальної компетентності характеризується слабо

вираженою творчою спрямованістю або її відсутністю, низьким рівнем засвоєння навчального матеріалу. Майбутні офіцери-психологи запасу не виявляють інтересу до пошукової діяльності, у них немає мотивації до навчання та подальшої професійної діяльності. Спостерігається репродуктивність дій, у стандартних ситуаціях дії виконуються лише за визначеним шаблоном. Майбутні офіцери постійно потребують суттєвої допомоги з боку старших начальників і командирів. Характерними є відсутність належних умінь та навичок, необхідних для виконання специфічних функцій офіцера-психолога, зникнення бажання здійснювати рефлексію, низький пізнавальний інтерес, відсутність прояву до саморозвитку та самоосвіти, зацікавленості до майбутньої професійної діяльності, стереотипність мислення. Нижньою межею рівня вважається пасивність та відсутність інтелектуальної ініціативи.

Таблиця 3.

Показники та рівні сформованості результативно-діяльнісного критерію військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-психологів запасу

Показники	Рівні сформованості військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-психологів запасу		
	Низький	Середній	Високий
Ступінь сформованості професійних знань, умінь та навичок у майбутніх офіцерів	Засвоєння теоретичних і практичних знань на низькому рівні	Рівень знань є середнім і достатнім для виконання професійної діяльності	Глибокі теоретичні знання, високий рівень здатності до пізнавальної діяльності
Здатність застосовувати знання у професійній діяльності	Низький рівень сформованості здатності до виконання професійних завдань: виконується менший об'єм отриманих завдань	Здатність застосовувати отримані знання в професійній діяльності на достатньому рівні	Високий рівень опанування професійними знаннями, високий рівень здатності до їх застосування

Розглянуті критерії взаємопов'язані між собою та дають можливість у цілому, скласти інтегративну оцінку військово-спеціальної підготовки майбутнього офіцера-психолога запасу.

Таким чином, здатність проводити виховну та соціально-психологічну роботу з військовослужбовцями, а саме майбутніми

офіцерами-психологами запасу, зумовлюється вміннями проводити виховні заходи, вивчати особовий склад і визначати його морально-психологічний стан на основі ефективної взаємодії завдяки усвідомленню емоційно-соціальної значущості особистісних способів розв'язування професійних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності : Навчальний посібник / З. Н. Курлянд. – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 1995. – 160 с.
2. Нецадим І. М. Військова освіта України : історія, теорія, методологія, практика : Монографія / І. М. Нецадим. – К., 2003. – 766 с.

REFERENCES

1. Kurliand, Z. N. (1995). *Profesiina ustalenist vchytelia – osnova yoho pedahohichnoi maisternosti [Professional sustainability of a teacher as a basis for his/her pedagogical excellence]*. Odesa: PDPU imeni K. D. Ushynskoho [in Ukrainian].

3. Ройлян В. О. Формування професійних якостей майбутніх фахівців Сухопутних військ в умовах реформування ВВО : Автореф. дис. пед. наук / В. О. Ройлян. – Одеса, 2004. – 23 с.
4. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : Монографія / В. В. Ягупов. – К. : Тандем, 2000. – 532 с.

2. Neshchadym, I. M. (2003). *Viiskova osvita Ukrainy: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka [Military education in Ukraine: history, theory, methodology, practice]*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Roilian, V. O. (2004). *Formuvannia profesiinykh*

yakostei maibutnikh fakhivtsiv Sukhoputnykh viisk v umovakh reformuvannia VVO [The formation of professional qualities in future specialists of ground forces in the context of reforming higher military education]. *Extended abstract of candidate's thesis.*

Odesa [in Ukrainian].

4. Yahupov, V. V. (2000). *Teoriia i metodyka viiskovoho navchannia [Theory and methods of military training]*. Kyiv: Tandem [in Ukrainian].

Игорь Анатольевич Черкун,
старший преподаватель кафедры военной подготовки,
Национальный университет «Одесская морская академия»,
ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, Украина

КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ СФОРМИРОВАННОСТИ ВОЕННО-СПЕЦИАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ-ПСИХОЛОГОВ ЗАПАСА

Военно-специальную подготовку будущих офицеров-психологов запаса, постоянное обновление их знаний и умений рассматривают как важную предпосылку результативного решения воспитательных задач на практике. Анализ перечня должностных обязанностей будущих офицеров-психологов запаса по Военным уставам Вооруженных Сил Украины позволил определить, что 90% их уставных обязанностей связаны с управлением подчиненными, то есть выполнение своих обязанностей в системе «человек-человек». Непосредственными организаторами социально-психологической работы, ответственными за планирование, методическое обеспечение, качество и эффективность ее проведения, действенность мер, являются военные психологи. Исходя из понимания процесса организации воспитательной и социально-психологической работы, в статье определены критерии военно-специальной подготовки будущих офицеров-психологов запаса. Структура военно-специальной подготовки будущих офицеров-психологов запаса, согласно должностным обязанностям, направлена на осуществление цели их профессиональной деятельности – организацию воспитательной и социально-психологической работы в воинской части (учреждении) и представляет собой единство трех критериев: мотивационно-целевого, когнитивного, результативно-деятельностного. Таким образом, способность проводить воспитательную и социально-психологическую работу с военнослужащими – будущими офицерами-психологами запаса – обусловлена умениями реализовывать воспитательные мероприятия, изучать личный состав и определять его морально-психологическое состояние на основе эффективного взаимодействия благодаря осознанию эмоционально-социальной значимости личностных способов решения профессиональных задач.

Ключевые слова: студент, будущий офицер-психолог запаса, военно-специальная подготовка, критерий, показатель, уровень сформированности, военно-специальная компетентность.

Ihor Cherkun,
senior lecturer, Department of Military Training,
National University "Odessa Maritime Academy",
8, Didrikhsona Str., Odesa, Ukraine

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF MILITARY-SPECIFIC PREPAREDNESS OF FUTURE RESERVE OFFICERS-PSYCHOLOGISTS

Military-specific training of future reserve officers-psychologists, constant updating of their knowledge and skills are regarded as an important prerequisite for effective solution of educational problems in practice. Analysis of the list of duties of future reserve officers-psychologists in accordance with the military regulations of the Armed Forces of Ukraine has determined that 90% of their statutory responsibilities are associated with managing subordinates, that is, performing their duties in the system "man-to-man". Military psychologists act as the direct organisers of social and psychological work; they are responsible for planning, methodological support, quality and efficiency of its implementation, and the efficiency of measures taken. Based on the understanding of the organisation of educational, social and psychological work, the criteria of military-specific preparedness of future reserve officers-psychologists have been identified. The structure of the military-specific training of future reserve officers-psychologists, according to the official duties, is aimed at implementing the goals of their professional activity – organising educational and social-psychological work in the military institution; it is a unity of three criteria: motivational and target-oriented, cognitive, performance and activity. Thus, the ability to conduct educational and social-psychological work with future military reserve officers-psychologists is predetermined by abilities to hold educational events, study personnel and determine their moral and psychological state based on effective interaction, due to understanding the emotional and social importance of personal ways of solving professional problems.

Keywords: student, future reserve officers-psychologists, military-specific training, criterion, indicator, the level of formation, military-specific competence.

Подано до редакції 19.10.2016

Рецензент: д. пед. н., проф. І. Л. Гончар